

Kirjalliset kommentit TEM:ille yritysvastuulakia koskevasta komission direktiiviesityksestä 11.3.2022

Ohessa Finnwatchin kirjallisia huomioita komission direktiiviesityksestä. Komission esitys on historiallinen edistysaskel yritysten ihmisoikeusvastuun vahvistamiseksi. Esitys muodostaa hyvän pohjan toimivan sitovan sääntelyn valmistelulle, mutta sisältää useita ongelmallisia kohtia, joihin sen jatkotyöstössä tulee puuttua. Samalla on pidettävä huolta siitä, että kokonaisuutta ei jatkotyöstön yhteydessä heikennetä. Tämä voidaan varmistaa keskittymällä ensisijaisesti korjaamaan niitä esityksen kohtia, jotka ovat ristiriidassa kansainvälisten yritysvastuustandardien eli YK-periaatteiden ja niitä tukevan OECD:n asianmukaisen huolellisuuden ohjeistuksen kanssa. Tämä lähestymistapa on linjassa hallitusohjelman kanssa, jossa on asetettu tavoitteeksi Suomen edelläkävijyys yritysten yhteiskuntavastuussa, ja puollettu sitovan sääntelyn pohjaamista YK-periaatteisiin. EU:ssa käytävissä neuvotteluissa Suomen tulee toimia seuraavien tavoitteiden edistämiseksi:

- Direktiiviesityksen soveltamisalaa tulee laajentaa siten, että se koskee **kaikkia suuryrityksiä ja pk-yrityksiä**. Mikroyritykset voidaan rajata sääntelyn ulkopuolelle. Komission esityksen mukaiset rajaukset soveltamisalaan eivät ole kansainvälisten yritysvastuustandardien mukaisia tai riskiperusteisia: myös pienemmillä kuin 250 henkilöä työllistävillä yrityksillä voi olla merkittäviä haitallisia vaikutuksia ihmisoikeuksille ja ympäristölle. Rajaukset, jotka jättävät peräti 99 % EU-alueen yrityksistä soveltamisalan ulkopuolelle, eivät myöskään luo aidosti tasaista pelikenttää yrityksille.

Lisäksi soveltamisalan määrittelyn tulee perustua EU:ssa jo hyväksytyihin suurten, pk- ja mikroyritysten määritelmiin. Toisin sanoen, henkilömäärän ja liikevaihdon lisäksi niissä tulee huomioida myös yritysten tase.

- **Asianmukaisen huolellisuuden velvoitteet tulee ulottaa yritysten kaikkiin liiketoimintasuhteisiin**. Komission esityksen mukainen rajausta vakiintuneisiin liiketoimintasuhteisiin johtaisi epätoivottavaan tilanteeseen, jossa yrityksillä olisi kannuste solmia lyhytkestoisia liiketoimintasuhteita väistääkseen direktiiviin perustuvia velvollisuuksia ja vastuita pitkäkestoisten, yhteistyöhön perustuvien suhteiden sijaan. Rajausta myös kannustaisi yrityksiä kohdentamaan huolellisuusveloitteen noudattamiseen käytettäviä resurssejaan liiketoimintasuhteiden vakiintuneisuuden perusteella sen sijaan, että resurssit kohdennettaisiin koko arvoketjussa riskiperusteisesti vakavimpien riskien ehkäisemiseen ja lieventämiseen.

On mahdollista, että rajausta vakiintuneisiin liiketoimintasuhteisiin on tehty direktiiviin perustuvan vahingonkorvausvastuun rajoittamiseksi. Samalla on kuitenkin päädytty rajoittamaan asianmukaisen huolellisuuden velvoitteiden ulottuvuutta tavalla, joka on kansainvälisten yritysvastuustandardien ja myös direktiiviesityksen tavoitteiden vastainen. Tältä osin direktiiviesitystä on välttämätöntä korjata.

- **Direktiiviesitys nojaa liikaa Code of Conduct -muotoisiin sopimusehtoihin ja tukeutuu niiden noudattamisen todentamisessa erilaisiin auditointijärjestelmiin.** Code of Conducteja ja auditointeja on jo yleisesti yritysten käytössä eivätkä ne ole onnistuneet ratkaisemaan arvoketjujen ihmisoikeusongelmia. Niiden tuleekin selkeästi olla vain yksi työkalu huolellisuusvelvoitteen noudattamisessa. Code of Conduct -muotoiset sopimusehdot ovat tylppiä, one-size-fits-all -tyyppisiä, mekaanisia työkaluja. Pelkästään niihin tukeutumisen sijaan yrityksiä tulee edellyttää kartoittamaan arvoketjujaan ja niihin liittyviä riskejä, arvioimaan omaa osallisuuttaan riskeihin, ja ryhtymään tilannekohtaisesti asianmukaisiin toimiin.
- Siinä missä Code of Conduct -muotoisten sopimusehtojen ja erilaisten auditointijärjestelmien rooli asianmukaisen huolellisuuden noudattamisessa on komission esityksessä ylikorostunut, sidosryhmäkonsultaatioiden rooli on esityksessä alikorostunut. Kansainvälisten yritysvastuustandardien mukaan **sidosryhmien kuuleminen huolellisuusvelvoiteprosessin eri vaiheissa riskien kartoittamisesta korjaaviin toimenpiteisiin on keskeinen keino yrityksille varmistua toimenpiteiden asianmukaisuudesta.**
- **Esityksen niin sanottuja ennen vahinkoa -toimeenpanokeinoja tulee vahvistaa.** Tämä tarkoittaa erityisesti turvaamistoimien (*injunctions*) sisällyttämistä direktiiviesitykseen, joilloin kantajat voisivat saada oikeudelta päätöksen, joka velvoittaisi yrityksen uhkasakon nojalla esimerkiksi huomioimaan tietyt yksilöidyt riskit aiempaa kattavammin huolellisuusvelvoiteprosessissaan. Kanneoikeus voitaisiin rajata yritystoiminnan vaikutusten kohteena oleviin henkilöihin ja ryhmiin sekä sidosryhmiin kuten kansalaisjärjestöihin jotka esimerkiksi sääntöjensä puitteissa tarkastelevat yritystoiminnan vaikutuksia ihmisoikeuksiin tai ympäristöön. Esimerkiksi Ranskan kansallisen yritys vastuulain soveltamisesta saadut kokemukset ovat osoittaneet, että em. kaltaiset oikeudelliset turvaamistoimet ovat vahingonkorvausvastuun lisäksi keskeinen yritys vastuulakien toimeenpanokeino.
- Vastauksessaan komission konsultaatioon helmikuussa 2021 Suomi katsoi, että *“YK:n ohjaavien periaatteiden mukaisesti huolellisuusvelvoitteen tulee sisältää ihmisoikeusvaikutusten ja -riskien kartoittaminen, velvollisuus lopettaa haitallisia vaikutuksia aiheuttava toiminta sekä velvollisuus ryhtyä korjaaviin toimenpiteisiin.”* Komission esitykseen ei kuitenkaan sisälly selkeää velvollisuutta ryhtyä korjaaviin toimenpiteisiin (*remedy*), ja esityksen muihin asianmukaisen huolellisuuden velvollisuuksia koskeviin kohtiin (esim. velvollisuus lopettaa tosiasialliset haitalliset vaikutukset) sisältyviä viittauksia korjaaviin toimenpiteisiin voidaan pitää suppeina, sillä ne kattavat lähinnä taloudelliset (vahingon)korvaukset. Esimerkiksi haitallisten ihmisoikeusvaikutusten kohdalla **korjaavia toimenpiteitä voivat kuitenkin olla myös mm. anteeksipyyntöt, palautukset, kunnostus, muut kuin taloudelliset korvaukset sekä haitan toteutumisen estäminen.** Olennaista on, että korjaavat toimenpiteet ovat tapauskohtaisesti hyväksyttäviä uhrien näkökulmasta.
- Komission esityksessä ei oteta kantaa uhrien oikeussuojan toteutumisen kannalta keskeisiin kysymyksiin, kuten todistustaakan jakautumiseen tai vanhenemisaikoihin, vaan nämä jätetään jäsenmaiden kansallisella tasolla päätettäväksi. Tämä voi johtaa

merkittäviin eroihin jäsenmaiden välillä. Muun muassa näistä syistä **direktiivissä tulee säätää todistustaakasta ja muista oikeussuojakeinojen saavutettavuuteen liittyvistä seikoista Euroopan perusoikeusviraston suosituksen pohjalta.**

- **Finanssialalla toimivia yrityksiä koskevat poikkeukset komission esityksessä tulee poistaa.** Näitä poikkeuksia ovat ainakin huolellisuusvelvoitteiden rajaaminen vain asiakkaisiin, jotka ovat suuryrityksiä, sekä velvollisuus noudattaa asianmukaista huolellisuutta vain ennen luoton, lainan tai muun rahoituspalvelun tarjoamista. Kansainvälisten yritysvastuustandardien mukaisesti asianmukainen huolellisuus on jatkuva prosessi, joka auttaa yritystä tiedostamaan ja osoittamaan, että se kunnioittaa ihmisoikeuksia kaikissa toiminnoissaan ja kaiken aikaa, myös silloin kun toiminnoissa, liiketoimintasuhteissa tai toimintaympäristöissä tapahtuu muutoksia. Edelleen finanssialalla arvoketjujen tulisi kattaa myös sijoituskohteet OECD:n toimialakohtaisten ohjeiden mukaisesti.
- Kun asianmukainen huolellisuus määritellään selkeästi jatkuvaksi prosessiksi, on selvää, että se kattaa myös tilanteet, joissa yritys joutuu vetäytymään tietystä toiminnasta tai liiketoimintasuhteesta siksi, että siihen liittyviä riskejä ei ole mahdollista ehkäistä tai lieventää riittävällä tavalla. On hyvä, että komission esityksessä tällaiset tilanteet on otettu huomioon velvoittamalla yritykset tietyin edellytyksin hyllyttämään tai lopettamaan liiketoimintasuhte samalla kun epäkohtia kuitenkin pyritään ensin korjaamaan. Tässä yhteydessä tulee kuitenkin korostaa, että myös vetäytyminen liiketoimintasuhteista on tehtävä vastuullisesti, eli myös **vetäytymisen haitallisia vaikutuksia on pyrittävä ehkäisemään ja lieventämään asianmukaisella tavalla.**
- On erittäin tärkeää, että komission esitykseen sisältyy myös velvoitteita ilmastokriisin hillintään ja ekologiseen siirtymään liittyen. Esityksen mukaan nämä velvoitteet kuitenkin koskisivat vain yli 500 henkilöä työllistäviä yrityksiä. Rajaus vain kaikkein suurimpiin yrityksiin ei ole tarkoituksenmukainen sillä kaikki yritystoiminta on saatettava linjaan 1,5 asteen tavoitteen kanssa. Rajaus myös jättää ilmastovelvoitteiden ulkopuolelle korkean riskin toimialoilla, kuten kaivosalalla, toimivat yritykset. **Ilmasto koskevien kirjausten soveltamisalaa tulee laajentaa. Myös ilmastovelvoitteiden sisällön osalta komission esitystä tulee sen jatkotyöstössä vahvistaa:** yritykset tulee selkeästi velvoittaa paitsi laatimaan myös toimeenpanemaan suunnitelma niiden liiketoimintamallin ja strategian mukauttamisesta Pariisin sopimuksen 1,5 asteen tavoitteisiin. Kaikkien yritysten tulee laatia päästövähennystavoitteet, joiden on selkeästi katettava paitsi yritysten oma toiminta myös niiden koko arvoketjut (ns. scope 3 päästöt). Arvoketjujen päästöt ovat usein paljon suurempia kuin yritysten oman toiminnan päästöt.